

JA, CZYLI KTO? INNY, CZYLI JAKI?

O tożsamości i tolerancji w przedszkolu

SPIIS TREŚCI

I. KIM JESTEM? PRZEDSZKOLAK POZNAJE SAMEGO SIEBIE.....	6
Wprowadzenie	7
Literatura.....	10
Scenariusz nr 1 Moje ciało	11
Scenariusz nr 2 Ja i moje ciało	15
Scenariusz nr 3 Moje JA	19
Scenariusz nr 4 Ja, czyli kto?.....	23
Scenariusz nr 5 Moje granice	27
Scenariusz nr 6 Oto ja.....	30
II. PRAWA DZIECKA – MOJE PRAWA	33
Scenariusz nr 1 Poznaję swoje prawa	34
Scenariusz nr 2 Prawa dziecka – moje prawa	37
Scenariusz nr 3 Jestem dzieckiem i mam swoje prawa.....	40
III. KIM JESTEŚ? PRZEDSZKOLAK POZNAJE DRUGIEGO	44
Wprowadzenie	45
Kształtowanie wrażliwości na „odmienność” – tolerancja	46
Zadania przedszkola w kontekście kształtowania umiejętności akceptacji siebie i innych	47
Etapy nauki wrażliwości na odmienność.....	49
Scenariusz nr 1 Inny, czyli jaki?	53
Scenariusz nr 2 Inni są wśród nas.....	57
Scenariusz nr 3 Jestem sobą, jestem członkiem grupy	61
Scenariusz nr 4 Przedszkolna orkiestra	63
Scenariusz nr 5 Wyprawa na zamek	66
Scenariusz nr 6 Jesteśmy jak kwarki.....	69
Scenariusz nr 7 Wyspa piegowatych słoników.....	73
Scenariusz nr 8 Przygoda pajacyka z przedszkolnego kącika.....	76
Scenariusz nr 9 Ewka ogrodniczka.....	80
Scenariusz nr 10 Chore serce	84
Kodeks tolerancyjnego przedszkolaka.....	88
Zabawy uczące dzieci akceptacji odmienności kolegów	89
Literatura.....	90
IV. EMPATIA DZIECKA W WIEKU PRZEDSZKOLNYM	91
Wprowadzenie	92
Aspekt emocjonalny i poznawczy.....	92

Empatia a znajomość emocji	93
Mentalizacja	94
Empatia a relacje interpersonalne	95
Scenariusz nr 1 Warto pomagać innym	97
Scenariusz nr 2 Calineczka – o umiejętności współodczuwania i chęci pomagania	99
Scenariusz nr 3 Brzydkie kaczątko, czyli historia o dokuczaniu	102
Scenariusz nr 4 Żółta kaczką – o umiejętności dzielenia się i wynikającej z tego radości	104
Scenariusz nr 5 Franklin i Boże Narodzenie – o radości z dzielenia się z innymi	107
Scenariusz nr 6 Uczucia w obrazach	110
Scenariusz nr 7 Franklin mówi przepraszam	112
Scenariusz nr 8 Mów, co czujesz	116
V. NIEŚMIAŁOŚĆ I WYCOFANIE SPOŁECZNE DZIECI W WIEKU PRZEDSZKOLNYM	118
Wprowadzenie	119
Definicja nieśmiałości	120
Charakterystyka dzieci biernych społecznie	121
Współczesne uwarunkowania środowiskowe będące źródłem nieśmiałości	122
Jak możemy pomóc dziecku nieśmiałemu	123
Wymagania ponad możliwości dziecka	125
Objawy przeciążenia i stresu	127
Wskazówki dla rodziców	128
Podsumowanie	129
Scenariusz nr 1 Prędko do kółeczka – najpierw kropki, potem biedroneczka	131
Scenariusz nr 2 Nie jestem sam – razem z kolegą radę dam	133
Scenariusz nr 3 Uśmiech dla Szyszkowego Skrzata	136
Scenariusz nr 4 Żagle na wiatr – jeden za wszystkich, wszyscy za jednego	140

Wprowadzenie

Tożsamość – to nasze rozumienie siebie, nasza wizja tego, kim jesteśmy i co sobą reprezentujemy. To świadomość zarówno tego, co człowieka łączy z daną grupą, jak i odrębności od niej – tego, co tworzy go jako jednostkę. Celem wychowania przedszkolnego jest wsparcie całościowego rozwoju dziecka, w tym wsparcie w procesie kształtowania się tożsamości.

Według zapisów podstawy programowej dziecko kończące przedszkole m.in. przejawia poczucie własnej wartości jako osoby, odczuwa i wyjaśnia swoją przynależność do rodziny, narodu, grupy społecznej, nazywa i rozpoznaje wartości związane z umiejętnościami i zachowaniami społecznymi, respektuje prawa i obowiązki swoje oraz innych osób, zwracając uwagę na ich indywidualne potrzeby. Są to elementy zdecydowanie wspierające proces kształtowania się tożsamości dziecka.

Jest to realizowane między innymi poprzez współdziałanie z rodzicami i innymi różnymi środowiskami uznanymi przez rodziców za źródło istotnych wartości. Zadaniem przedszkola jest więc między innymi stworzenie warunków umożliwiających rozwój tożsamości dziecka poprzez wzmacnianie poczucia wartości, indywidualności i oryginalności dziecka, tworzenie sytuacji sprzyjających rozwojowi nawyków i zachowań prowadzących do samodzielności, przygotowanie do rozumienia emocji, uczuć własnych i innych ludzi, stwarzanie sytuacji prowadzących do poznania wartości i norm społecznych obowiązujących w najbliższym otoczeniu.

Od kiedy kształtuje się tożsamość dziecka? Odpowiedź nie jest trudna – od samego początku, od chwili nadania mu konkretnego imienia i nazwiska. Kolejne miesiące i lata życia oznaczają kolejne wpływy środowiska, jak: nauka języka, wprowadzanie określonych norm i wartości. Rodzice, nauczyciele i inne osoby, w tym dzieci, pomagając jednostce poznawać i rozumieć świat, wpływają na kształtującą się w dziecku tożsamość. Według Erika Eriksona tożsamość jest to sposób, w jaki człowiek, w tym dziecko, definiuje samego siebie i kształtuje się w konkretnej grupie, pod wpływem konkretnych doświadczeń społecznych, na bazie predyspozycji genetycznych, temperamentalnych.

Obecnie dużą wagę w procesie kształtowania się osobowości przykłada się zarówno do środowiska i wpływu kultury, w której dziecko dorasta, jak i do podstaw biologicznych (temperament, konstytucja fizyczna). Tożsamość jest więc niejako pochodną obu tych sfer, bowiem powstaje na bazie zdobywanych przez dziecko doświadczeń. Największy wpływ na kształtowanie tożsamości mają oczywiście osoby wiodące (przede wszystkim rodzice, ale też nauczyciele), które podczas codziennego kontaktu z dzieckiem przekazują mu wartości kierujące ich życiem. Przez proces modelowania wartości te stają się też wartościami dziecka, co pośrednio wpływa na zdobywanie konkretnych doświadczeń i zwrótnie na tożsamość. Dziecko w początkowym okresie życia buduje wiedzę o samym sobie głównie na bazie informacji od innych osób (rodziców, nauczycieli, rodzeństwa, innych dzieci). J. Marcia pisze o tak zwanej tożsamości lustrzanej, którą cechuje właśnie przejście wartości grupy, w której się przebywa i zwiększony rygor moralny (dzieci widzą i oceniają działania w kategoriach „czarne-białe”).

Kształtowanie się tożsamości przebiega wielotorowo, bazuje na wielu elementach, jest to długotrwały proces. Według Eriksona życie ludzkie składa się z wielu stadiów/etap w rozwojowych, podczas których człowiek styka się z kryzysami rozwojowymi, które rozumiane są jako konieczność wypracowania nowych form przystosowania się do środowiska w odpowiedzi na nowe potrzeby rozwojowe. Pozytywne rozwiązanie danego kryzysu umożliwia przejście do kolejnego stadium i realizację nowych zadań, adekwatnych do

określonego wieku. Nieprzepracowanie kryzysu w odpowiedni sposób wiąże się z usztywnieniem reakcji i wykorzystywaniem wcześniejszych sposobów radzenia sobie z wyzwaniami na późniejszych etapach, co znacznie utrudnia adekwatną reakcję na sytuację. W każdym okresie rozwojowym Erikson wyróżnił tak zwany kryzys podstawowy, który ma swój początek w poprzednich etapach, a jego rozwiązanie rzutuje na przyszłość. W przedszkolu stykamy się z dziećmi od 2,5. do 7. roku życia. Nauczyciele mogą się więc zetknąć z dziećmi na dwóch etapach rozwojowych, z dwoma kryzysami: w okresie wczesnego dzieciństwa (do 3. roku życia) – to kryzys dotyczący autonomii (regulacja wstydu), w okresie między 3. a 7. rokiem życia – to kryzys wynikający z potrzeby inicjatywy (regulacja poczucia winy).

Okres wczesnego dzieciństwa – to czas konfliktu między autonomią a wstydem i zwątpieniem, w którym dziecko uczy się panować nad własnym organizmem, różnicować własne stany wewnętrzne i kontrolować je, co docelowo ma prowadzić do poczucia autonomii własnego JA. Nauka samokontroli wiąże się ściśle z występowaniem wstydu. Erikson traktuje wstyd jako reakcję na sytuację, w której człowiek jest przez innych oglądany, a nie czuje się do tego gotów. Uczucie wstydu może wywoływać wrogość do siebie, dziecko pragnie być niewidzialnym, zmaleć lub zniknąć. Wstyd pojawia się bardzo często w momencie pochwalenia dziecka za coś, np. układa ono wieżę z klocków, zostaje pochwalone przez rodzica lub nauczyciela i napięcie, które odczuwa w związku z tym, rozładowuje poprzez zachowanie agresywne (niszczy budowlę, wytyka język, krzyczy, że to wcale nie jest ładne). Zachowanie tego typu nie wynika jednak z prawdziwej złości, a właśnie z odczuwanego zawstydzenia. Niezwykle ważne jest też, żeby pomóc dzieciom przeżywać uczucie wstydu w sposób adaptacyjny. Wstyd powinien stać się mechanizmem wzbudzającym refleksję. W żadnym przypadku nie powinno się zawstydzać dziecka w celach wychowawczych, ponieważ najczęściej prowadzi to do niewiary we własne możliwości, osłabienia poczucia własnej sprawczości, utraty samokontroli, a to z kolei wpływa negatywnie na rozwijanie poczucia autonomii i własnej tożsamości.

W okresie przedszkolnym dzieci zaczynają przejawiać coraz więcej inicjatywy – wiedzą, co chcą robić i dążą do tego, by to osiągnąć. Dzieci stają się jeszcze bardziej samodzielne, są ciekawe świata, pragną podejmować decyzje, pytają o wiele rzeczy. Chcą być jak dorośli, stąd podczas zabawy często udają dorosłych. Ważne, by w tym okresie z jednej strony dawać dziecku jak najwięcej możliwości samodzielnej eksploracji, umożliwić mu swobodę w zakresie podejmowania działań, odpowiadać na pytania i pobudzać do myślenia, a z drugiej – dyskretnie kontrolować, tak by w swoich działaniach wciąż czuło się bezpiecznie. Blokowanie dziecięcej inicjatywy poprzez ciągłe zakazy lub nakazy lub odczuwane przez rodziców lęki powodują pojawienie się u dziecka nadmiernego poczucia winy, które (tak jak nadmierny wstyd) utrudnia dziecku prawidłowy rozwój.

Czy możliwe jest zablokowanie rozwoju tożsamości? Właściwie nie. Dziecko musiałoby nie móc funkcjonować w ogóle, być chowane w totalnej izolacji od innych, by nie rozwinąć chociaż zrębów własnej tożsamości – warunki takie spowodowałyby jednak szybki zgon, najczęściej jeszcze w okresie niemowlęcym. Zaburzenie procesu kształtowania się tożsamości jest możliwe w przypadkach wystąpienia traumy, np. u dzieci molestowanych lub doświadczających innych form przemocy. W takich przypadkach tożsamość może się kształtować nieprawidłowo, bazując przede wszystkim na doświadczanych lękach. W codziennym życiu mamy jednak w przedszkolu do czynienia z dziećmi niedoświadczającymi aż takich traum, więc ich proces kształtowania się tożsamości przebiega mniej więcej podobnie.

W początkowym okresie życia najważniejszymi dla dzieci osobami, informatorami o tym, kim są, są rodzice oraz opiekunowie. W przedszkolu źródłem informacji o samym sobie stają się także nauczycielki i inne